

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

ЛИТОВЧЕНКО Олександр Володимирович - здобувач Сумського державного університету

УДК 342.9

В статті розглянуто поняття та ознаки правовідносин, звернено увагу на наукові підходи до розуміння та класифікації адміністративно-правових відносин, на основі чого запропоновано власне бачення поняття та основних видів адміністративно-правових відносин, що виникають в судовій системі

Ключові слова: правовідносини, адміністративно-правові відносини, суд, судова система

Постановка проблеми

Одним із основних елементів будь-якої соціальної системи, в тому числі судової, є суспільні відносини, які опосередковують її функціонування та, відповідно, становлять активну складову цієї системи. Звідси очевидно, що особливості відносин, притаманних тій чи іншій системі, прямим чином обумовлюють зміст і характер її функціонування. З метою спрямування суспільних відносин у необхідне русло, вони впорядковуються за допомогою відповідних соціальних регуляторів. Найбільш суттєві та принципові суспільні відносини регламентуються правом, для якого перші виступають об'єктом регулятивного впливу.

Стан дослідження проблеми

У правознавстві проблематика правовідносин є однією із основних, вона розроблялася та продовжує розроблятися цілою низкою дослідників, які вивчають її як у загально-правовому аспекті, так і у контексті окремих правових галузей та інститутів, зокрема це:

С. С. Алексєєв, О.Ф. Скакун, В. В. Копейчиков, М. В. Цвік, В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, С. Г. Стеценко та ін. Втім, цілий спектр питань правовідносин все ще вимагає більш глибокого та ретельного вивчення, що цілком зрозуміло, адже суспільне життя не стоїть на місці, воно постійно та неупинно рухається, що, відповідно, супроводжується певними змінами у системі суспільних відносин – одні з яких перестають існувати, інші змінюються, формуються нові різновиди суспільних відносин тощо. Все це, у свою чергу, вимагає від держави внесення відповідних змін у механізм правового регулювання, а для того, щоб дані зміни мали актуальний та доцільний характер, забезпечували належну якість й ефективність функціонування зазначеного механізму, вони мають бути піддані глибокому та змістовному аналізу, і в першу чергу це стосується вивчення сутності суспільних відносин, які необхідно врегулювати.

Безпосередньо у даній статті ми обрали за мету розглянути поняття та види адміністративно-правових відносин, які виникають у судовій системі. Актуальність аналізу адміністративних правовідносин, що притаманні функціонуванню судової системи України, обумовлена тим, що сьогодні в нашій країні відбувається ціла низка реформ і перетворень, зокрема у сфері здійснення правосуддя та державного управління.

Виклад основного матеріалу

З приводу поняття та сутності правовідносин, як ми вже зазначали вище по тексту,

на сторінках наукової літератури як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками висловлюється ціла низ точок зору. Так, наприклад, з точки зору С. С. Алексєєва правовідносини слід розуміти як такий, що виникає на основі норм права індивідуалізований суспільний зв'язок між особами, який характеризується наявністю суб'єктивних юридичних прав і обов'язків і підтримується (гарантується) примусовою силою держави. Правовідносини завжди являють собою відомий суспільний зв'язок між особами – людьми, їх колективами, державою, органами держави [1, с.82]. В. С. Несеянц зазначає, що процес дії права виражається в різних, визначених правом формах правореалізаційної (у тому числі і правозастосовної) поведінки суб'єктів права, дії і взаємини яких узгоджені у вигляді нормативно-правової кореспонденції їх взаємних прав та обов'язків. Трактують усього цього процесу дії права (правомірних дій по його реалізації) в цілому як відносини суб'єктів права і представлена в окремій юридико-доктринальній категорії «правове відношення». Правове відношення – це така, що вимагається нормою права, яка реалізується, форма взаємовідносин суб'єктів права в процесі набуття та використання ними конкретно-визначеного суб'єктивного права або створення чи виконання конкретно-визначеного юридичного обов'язку [2, с.503]. М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова вважають, що правовідносини – це відносини між людьми, які є юридичним вираженням економічних, політичних, сімейних, процесуальних та інших суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона зобов'язана виконати ці вимоги [3, с.336]. В. В. Копейчиков писав, що правовідносини – це врегульовані норми права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що забезпечуються державою [4, с.138]. О. Ф. Скакун визначила правовідносини як це врегульовані нормами права і забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між суб'єктами – правомочними (носіями суб'єктивних прав) і зобов'язаними (носіями обов'язків). Науко-

вень підкреслює. Що норма права і правовідносини взаємопов'язані. Відомо, що право може діяти лише тоді, коли визначеним подіям або діям надається характер юридично значущих фактів (актів), що ставлять людей у становище сторін правовідносин, які мають взаємозалежні суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Правовідносини є об'єктивною формою реалізації прав і обов'язків. Здебільшого через правовідносини (але не винятково через них) здійснюються функції права [5, с.382-384].

Отже, виходячи із вищевикладеного можемо дійти висновку, що правовідносини, загалом, можна охарактеризувати як юридичну форму протікання найбільш важливих суспільних відносин; або ж юридичну форму протікання соціальної взаємодії в основних сферах суспільного життя. Саме у межах правовідносин особи реалізують основний обсяг своїх суб'єктивних прав та обов'язків, – це пояснюється тією обставиною, що для того, щоб особа могла належним чином реалізувати більшість своїх, передбачених правом, суб'єктивних можливостей, інші особи, які так чи інакше протистоять першій, повинні так само належним чином виконувати свої обов'язки, що можуть передбачати як вчинення активних дій на користь правомочної особи, так і навпаки – утримання від таких. При цьому слід зауважити що залежно від ситуації та суб'єктивних прав, що їх реалізує особа, зобов'язаними по відношенню до неї може бути як чітко визначне, так і необмежене коло суб'єктів. Як наслідок, між особами виникають відповідні юридичні стосунки та взаємозв'язки, що допомагають їм з одного боку безперешкодно реалізовувати переваги свого правового становища та користуватися відповідними соціальними благами, а з іншого – правильно (тобто у необхідній мірі та визначеному порядку) виконувати покладені на них юридичні обов'язки. Тож головне значення правовідносин полягає у тому, що вони надають найбільш важливим, з точки зору держави, суспільним відносинам послідовного, стабільного, захищеного та, що дуже важливо, більш-менш передбачуваного й прогнозованого характеру, що у свою чергу дозволяє владі ефективніше управляти ключовими сферами суспільного життя.

До основних ознак правовідносин правниці, як правило відносять такі їх властивості: 1) є специфічним видом суспільних відносин; 2) є ідеологічними відносинами; 3) є вольовими (або свідомо-вольовими) відносинами 4) виникають (змінюються, припиняються) на основі норм права у разі настання передбачених нормою юридичних фактів; 5) є юридичною формою конкретного (індивідуалізованого) зв'язку суб'єктів; 6) мають зазвичай двосторонній характер, 7) охороняються державою, забезпечуються заходами державного впливу аж до примусу [5, с.382-383; 6, с.153-154; 7, с.475-477; 8; та ін.].

Залежно від того, за допомогою норм якої галузі права врегульовані ті чи інші суспільні відносини вони можуть мати конституційно-правовий, адміністративно-правовий, міжнародно-правовий, цивільно-правовий та інший характер. Оскільки в межах даного дослідження нас цікавить саме управлінський аспект організації та функціонування судової системи, то особливу увагу слід приділити адміністративно-правовим відносинам, що виникають та реалізуються у зазначеній системі. На сторінках юридичних видань висловлюються досить багато думок з приводу того, як слід розуміти адміністративно-правові відносини (або адміністративні правовідносини). Так, скажімо, В. В. Галунько, В. І. Оліфер та ін. характеризують адміністративно-правові відносини як форму соціальної взаємодії публічної адміністрації та об'єктів публічного управління, що виникає на підставі адміністративно-правих норм з метою забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства і держави, учасники якої мають суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки [9, с.70]. С. Г. Стеценко з приводу адміністративно-правових відносин пише, що їх слід розглядати як результат впливу адміністративно-правових норм на поведінку суб'єктів адміністративного права, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки. Юрист підкреслює, що важливість їх полягає в тому, що саме в адміністративно-правових відносинах проявляється вся складність і комплексність адміністративного права [10, с.80]. За А. П. Ключніченком, адміністративно-правові відносини являють

собою урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, де їх учасники виступають носіями прав та обов'язків у сфері державного управління [11, с.81]. На думку Д. М. Павлова адміністративно-правові відносини можна визначити як форму виявлення державно-управлінських відносин, результат впливу адміністративно-правових норм на поведінку суб'єктів сфери державного управління, внаслідок чого між ними виникають сталі правові зв'язки державно-владного характеру [12, с.22]. Г. Я. Наконечна, досліджуючи правовий статус судів як суб'єктів адміністративно-правових відносин, визначила останні як в відносини, які виникають у сфері реалізації державної влади з обов'язковою участю відповідного органу державного управління або іншого носія повноважень державно-владного характеру, діяльність якого спрямована на захист проголошених Конституцією України прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина [13, с.15-16]. В. Б. Авер'янов зазначає, що адміністративно-правові відносини традиційно розглядаються як результат регулюючого впливу адміністративно-правової норми на суспільні відносини, внаслідок чого вони перетворюються на правові відносини. Ключовою тут є теза про те, що адміністративно-правової форми можуть бути різні види суспільних відносин, і насамперед державно-управлінські відносини, котрі становлять вагомую частку в змісті предмета адміністративно-правового регулювання. Адміністративно-правові відносини, на думку адміністративіста – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, в яких їх сторони (суб'єкти) взаємозв'язані й взаємодіють шляхом здійснення суб'єктивних прав і обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами [14, с.177 – 178]. На думку Д. М. Бахраха адміністративно-правові відносини – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що складаються в сфері діяльності виконавчої влади [15].

Аналіз цих та інших наукових поглядів на сутність досліджуваної проблеми свідчить про те, що в основному правники правник характеризують поняття адміністративно-

правових відносин більш-менш однаково. Різниця полягає хіба що у тому, що одні дослідники (наприклад, Д. М. Бахрах) чітко вказують на те, що дані відносини складаються у сфері діяльності виконавчої влади, а інші (наприклад, Г. Я. Наконечна) – що це відносини, які притаманні сфері державного управління. В цілому обидва підходи є вірними, однак перший вужчий за другий, адже державно-управлінська діяльність властиве не лише виконавчий гілці влади. Разом із тим слід відмітити, що й тлумачення самого державного управління також можуть мати як вузький (виконавчо-розпорядча діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування), так і більш просторий характер (окрім зазначеної діяльності органів виконавчої гілки влади та органів місцевого самоврядування, до державного управління також відносять й внутрішньоорганізаційну управлінську діяльність в інших органах влади та апараті держави в цілому). Для мети нашого дослідження більш доречною є саме друга точка зору, тобто та, згідно з якою адміністративно-правовими відносинами є такі, що складаються у сфері державного управління в його широкому тлумаченні, адже суди належать до окремої гілки влади і не здійснюють виконавчо-розпорядчої діяльності, втім в їх системі також є відповідний управлінський механізм, функціонування якого опосередковують певні управлінські відносини. Більш того, окрім внутрішньоорганізаційної діяльності, управлінські відносини супроводжують й цілу низку аспектів тих напрямків діяльності судів, що мають зовнішнє спрямування, зокрема під час відправлення адміністративного судочинства та в процесі їх (судів) взаємодії з іншими публічними чи приватними суб'єктами.

Враховуючи вищезазначене, можемо визначити адміністративно-правові відносини, що виникають у судовій системі, як сукупність, врегульованих нормами матеріального і процедурно-процесуального адміністративного права, суспільних відносин, що складаються та реалізуються як в процесі відправлення судами адміністративного судочинства, так і під час здійснення ними інших зовнішньо та внутрішньоорганізаційних функцій, в ході яких реалізуються їх (судів) владні

повноваження, безпосередньо не пов'язані із розглядом судових справ.

В цілому адміністративні правовідносини, що складаються та відбуваються у судовій системі, володіють тими ж ознаками, що й будь-які інші адміністративно-правові відносини а саме: а) вони є різновидом правовідносин, а отже їм притаманні усі основні властивості останніх; б) мають державно-владну природу, яка проявляється у двох аспектах: по-перше, у тому, що як мінімум одна із сторін є суб'єктом державно-владної діяльності; по-друге, пов'язані із реалізацією владних повноважень; в) їм властивий управлінський характер; г) можуть виникати з ініціативи лише водніє сторони і без згоди на це іншої; в) як правило сторони перебувають у нерівному правовому становищі.

До специфічних властивостей досліджуваних адміністративно-правових відносин можна віднести хіба що те, що однією зі сторін у них завжди виступає суд, а отже вони пов'язані або із відправленням судочинства, або із здійсненням судовими органами організаційно-управлінських функцій, спрямованих на забезпечення нормальної діяльності судової системи, як взагалі, так і її окремих ланок.

Для більш чіткого усвідомлення кола тих адміністративно-правових відносин, що властиві судовій сфері, доречним буде, на нашу думку, здійснити їх класифікацію, – це дозволить виокремити особливості притаманні окремим групам цих відносин.

Правознавцями висловлюється досить багато точок зору з приводу класифікації адміністративно-правових відносин. Так, наприклад, В. Б. Авер'янов наводить наступні різновиди зазначених правовідносин: 1. За виконуваними функціями – регулятивні та правоохоронні. 2. За складом учасників – двосторонні або багатосторонні. 3. За сферою виникнення: а) відносини у сфері виконавчої влади; б) відносини у сфері функціонування державних утворень, що знаходяться за межами виконавчої влади; в) відносини у сфері недержавного управління (у місцевому самоврядуванні, у діяльності громадських організацій). 4. За станом взаємної підпорядкованості суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах: між підпорядкованими

суб'єктами, тобто між вищестоящими і нижчестоящими органами виконавчої влади; між непідпорядкованими суб'єктами одного ієрархічного рівня; між непідпорядкованими суб'єктами різного ієрархічного рівня; між органами виконавчої влади й організаціями, які їм організаційно не підпорядковані; між адміністрацією (органом управління) підприємства, корпорації, концерну тощо і безпосередньо керованим персоналом даного підприємства та ін. 5. Тісно пов'язаною з попереднім поділом є класифікація адміністративних правовідносин на так звані вертикальні та горизонтальні [14, с.177 – 178]. На думку С. Г. Стеценка основними видами адміністративних правовідносин є: за характером взаємодії суб'єктів: вертикальні, горизонтальні; за метою: регулятивні, правоохоронні; за предметом правового регулювання: матеріальні, процесуальні; за характером дій зобов'язаного суб'єкта: активні, пасивні [10, с.83-85].

Висновки

Загалом, подібних класифікацій можна привести досить багато, адже все залежить від того, яку саме властивість чи ознаку правовідносин автор бере в якості критерію, на підставі якого буде здійснюватися їх (правовідносин) розподіл на класифікаційні групи (види). Доцільність виокремлення тих чи інших різновидів адміністративно-правових відносин залежить від мети здійснення класифікації. У контексті нашого дослідження, вважаємо, що найбільш доречним буде виокремлення таких різновидів адміністративно-правових відносин, що виникають судовій системі: 1) залежно від змісту: а) такі, що опосередковують процес відправлення адміністративного судочинства. Такі правовідносини виникають під час розгляду судами адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення; б) такі, що виникають під час здійснення судами організаційно-управлінських функцій. Цей різновид правовідносин, прямим чином відправлення правосуддя не стосується, втім вони виконують, так би мовити забезпечувальну роль по відношенню до правосудної діяльності судів. В межах даних відносин вирішуються питання: матеріально-фінансового забезпечення судів, кадрової

роботи, взаємодії з іншими органами влади тощо; 2) залежно від спрямування: а) зовнішні, тобто такі, що виникають між судами та суб'єктами, які не входять до складу судової системи; б) внутрішні, тобто такі, що виникають між суб'єктами судової системи і пов'язані із вирішенням внутрішньоорганізаційних питань; 3) залежно від характеру виконуваних функцій: а) регулятивні – адміністративні правовідносини, що виникають під час вирішення судами «позитивних» питань своєї управлінської діяльності, тобто таких, що виникають на підставі правомірної поведінки; б) охоронні – адміністративно-правові відносини, які виникають на підставі фактів вчинення протиправних дій; 4) залежно від наявності владних повноважень у одного учасника правовідносин по відношенню до іншого (інших): а) вертикальні відносини, які ґрунтуються на підпорядкуванні однієї сторони іншій, тобто суб'єкти цього виду правовідносин перебувають у нерівному правовому становищі (наприклад, відносини між головою суду та його трудовим колективом); б) горизонтальні ж адміністративно-правові відносини мають місце тоді, коли суб'єкти знаходяться у рівному юридичному становищі і не можуть давати один одному керівні вказівки (наприклад, відносини, що виникають в ході взаємодії судів з іншими органами влади).

Так, з нашої точки зору, виглядають основні види адміністративно-правових відносин, що виникають у судовій системі. Зауважимо, що дана класифікація не претендує на виключність і цілком може бути доповнена чи змінена, однак у контексті предмету нашого дослідження вважаємо, що саме вищезапропонований підхід є найбільш доречним.

Завершуючи можемо зробити висновок про те, що адміністративні правовідносини є неодмінним елементом судової системи, адже саме через них реалізуються організаційно-управлінські функції судових органів, а також діяльність судів щодо відправлення адміністративного судочинства та розгляду справ про адміністративні правопорушення. Тобто в означених правовідносинах знаходять своє безпосереднє втілення повноваження суб'єктів судової системи, передбачені нормами матеріального та процедурно-процесуального адміністративного права.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто поняття та ознаки правовідносин, звернено увагу на наукові підходи до розуміння та класифікації адміністративно-правових відносин, на підставі чого запропоновано власне бачення поняття та основних різновидів адміністративно-правових відносин, що виникають у судовій системі

SUMMARY

The article discusses the concept and characters relationships, drawn attention to scientific approaches to understanding and classification of administrative legal relations on the basis of which offered their own vision of the concept and main types of administrative legal relations arising in the judicial system

Література

1. Алексеев С.С. Общая теория права. В 2 т. Т. 2. М.: Юрид. лит., 1982. 360 с.
2. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М, 1999. – 552 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
4. Правознавство: підручник для студ. вищих навч. закладів / ред.: В. В. Копейчиков, А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 752 с. -
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. – 2-ге видання. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. -520 с. Алерта)
6. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 240 с. – Бібліогр.: с. 229-232
7. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М.: Юристъ, 1997. –672 с.
8. Правознавство: Навчальний посібник / Копиленко О. Л., Римаренко Ю. І., Мозговий Л. І. та ін. – К.: Професіонал,

2007. – 400 с. // [електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15941024/pravo/pravovidnosini_pravomirna_povedinka_pravoporushennya

9. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття) : монографія / [В. В. Галунько, В. І. Олєфір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук та ін.] ; за заг. ред. В. В. Галунька. – Херсон : Херсонська міська друкарня, 2010. – 378 с.

10. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2008. – 624 с.

11. Ключниченко А. П. Советское административное право. Часть общая : спец. курс лекций / А. П. Ключниченко. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1975. – 264 с.

12. Павлов Д. М. Адміністративне право : Загальна частина : Конспект лекцій. – К. : МАУП, 2007. – 136 с. – Бібліогр. : с. 123–128.

13. Наконечна Г. Я. Суди як суб'єкти адміністративно-правових відносин: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / МВС України, ХНУВС.- Х., 2013. – 220 с.

14. Адміністративне право України. Академічний курс:Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво «Юридична думка», 2004.- 584 с.

15. Бахрах Д.Н. Административное право: Учебник для вузов. – М.: Издательство ВЕК, 1999 – 368 с.